

O'qish qobiliyatini rivojlantirishda metakognitiv o'qish strategiyalarining o'rni

*Gulyamova Mavluda Hamidovna,
O'zDJTU, Ingliz tili fakulteti,
ingliz tili integrallashgan kursi 1, PhD, dotsent*

*Orunbayeva Uminiso Sharabidinovna,
Farg'ona politexnika instituti, ingliz tili o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqola o'qishni tushunish qobiliyatlarini rivojlantirish va o'qishni o'rganishda metakognitiv ko'nikmalarni shakllantirishga bag'ishlangan, bundan tashqari, biz "Yaxshi o'quvchi bo'lish uchun nima qilish kerak?" degan savolga javob berishga ham harakat qilamiz. Shunday qilib, bizning e'tiborimiz mavzusi talabalarning chet tilida o'qiganlarini tushunish va chet tilidan bilim olish vositasi sifatida foydalanish qobiliyatini rivojlantirish masalasidir.

Kalit so'zlar: o'qish ko'nikmalari, metakognitsiya, metakognitiv qobiliyatlar, o'qishni tushunish, metakognitiv bilim.

Xorijiy til, hususan, ingliz tilida o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish tilni kommunikativ kompetentsiyaning ajralmas qismidir. Ammo shuni unutmasligimiz kerakki, o'qish nafaqat nutq faoliyatining mustaqil turi bo'libgina qolmay, balki tegishli til va nutq ko'nikma va malakalarini rivojlantirish vositasi sifatida ham qo'llanilishi mumkin. Ko'rinib turibdiki, o'qish nutq faoliyatining mustaqil turi sifatida harakat qilganda, har qanday matndan kerakli ma'lumotlarni olish uchun matni o'qish kerak. Shuning uchun chet tilida o'qishni o'rgatishning asosiy maqsadi muayyan nutq muammosini hal qilish uchun matndan kerakli ma'lumotlarni etarli hajmda ajratib olish uchun o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishdir.

Ta'lim tashkilotlarining har birining asosiy maqsadi, o'quvchi hamda talabalarga yetarli darajada bilim berish va o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berishdan iboratdir. Bundan 45 yil oldin, J. Flavell birinchi marta ilmiy muomalaga "metakognitsiya" ("metakognitsiya") atamasini – o'z bilimi haqidagi bilimni kiritganida sodir bo'lgan edi. Metakognitsiya yoki metakognitivlik tushunchasi nima?

Metakognitsiya - bu insonning fikrlash jarayonlari, his-tuyg'ulari va his-tuyg'ularini anglash. Oddiy qilib aytganda, bu fikrlash haqida o'ylash, o'z fikrlaridan xabardor bo'lish, ularning mohiyatini baholash va ularni tartibga solishni anglatadi. Masalan, inson ilmiy faoliyat yoki kelajakdagi maqsadlari haqidagi fikrlarini tahlil qilganda, uni metakognitsiya deb atash mumkin.

"Metakognitiv" masalalar birinchi marta kognitiv psixologiyada ishlab chiqilgan. 1976 yilda muammoni hal qilishning metakognitiv jihatlari tushunchalari kiritildi (Flavell, 1979), keyin esa o'z bilimlarini nazorat qilish, bilishni boshqarish va boshqalar. va boshqalar (Braun, 1987). Keyinchalik

"Intellectual faoliyatni o'z-o'zini tartibga solish" va "kognitiv faoliyatni monitoring qilish psixologiyasi" mavzularida tobora ko'proq tadqiqot ishlari paydo bo'lmoqda: aqliy faoliyatning o'z strategiyalarini bilish, ularni tartibga solish, rejalashtirish va shu kabilar bunga misoldir.

Tilni bilish darajasidan qat'i nazar, yosh o'quvchilar hali ham o'qishni matndan yangi ma'lumot olish jarayoni sifatida emas, balki dekodlash jarayoni sifatida qabul qilishadi. Buning sababi shundaki, o'qish texnologiyasi yuqori darajada rivojlangan bo'lsa ham, kichik yoshdagi o'quvchilar mavhum g'oyalar va tushunchalarni idrok etish, o'qiganlarini sharhlash, matndagi voqealarni tahlil qilish, o'z harakatlarini va atrofida sodir bo'layotgan narsalarni tahlil qilish qobiliyatiga ega emaslar. Bu nafaqat chet tilde balkim, o'z ona tilida ham o'qish jarayonida kuzatiladi. Shunday qilib, yosh o'quvchilar nima o'qiganidan ko'ra qanday o'qiyotganiga ko'proq qiziqishadi.

Turli darajada maktab o'quvchilari va talabalar metakognitiv bilimlarni o'rganish va tajriba orttirish jarayonida rivojlantiradilar. Ehtimol, mavzu qobiliyatlari bilan bir qatorda, metakognitiv xabardorlik tabiiy tanlanish mexanizmi bo'lib, o'quvchilarni "zaif" va "kuchli"ga ajratadi.

Metakognitiv strategiyalar va harakatlar kognitiv jarayonlarni boshqarish va belgilangan maqsadga erishishga qaratilgan. Yaxshi metakognitiv ko'nikmalarga ega bo'lgan talaba, J. Flavellning fikriga ko'ra, o'z ta'lim jarayonini kuzatishi, o'z kognitiv harakatlarini rejalashtirish va nazorat qilish, natijalarini ichki va tashqi standartlar bilan solishtirishga qodir.

O'qish bo'yicha tadqiqotlarda metakognitiv strategiyalarning uch turi mavjud:

1. Global. Bularga o'qishni rejalashtirish, tartibga solish va baholash, o'qish maqsadlarini belgilash, fon bilimlarini faollashtirish va matn mazmuni o'qish maqsadlariga mos kelishini tekshirish kiradi.

2. Muammolarni hal qilish strategiyalari. O'quvchilar tomonidan tushunishda qiyinchiliklar paydo bo'lganda yoki o'qish jarayonini optimallashtirish zarurati tug'ilganda foydalaniladi.

3. Yordamchi strategiyalar. Bularga eslatma olish, eslatma olish, ajratib ko'rsatish va ma'lumot manbalaridan foydalanish kiradi.

O'qish ko'nikmalarini rivojlantirishda metakognitiv o'qish strategiyalarining o'рни quyidagicha:

- Rejalashtirish, monitoring va baholash strategiyalaridan foydalangan holda talabalar matni tushunish uchun tegishli harakatlarni amalga oshirishlari mumkin. O'qilgan matni yoki ma'lumotni eslab qolishda bu ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

- O'qish jarayonini rejalashtirish, kuzatish va baholash. Masalan, o'qish maqsadini belgilash, boshlang'ich bilimlarini faollashtirish va matn mazmunining ushbu maqsadga muvofiqligini tekshirish.

- O'qish paytida yuzaga keladigan muammolarni hal qilish. Ushbu strategiyalar o'qish tezligini sozlashni yoki o'qishga ko'proq e'tibor qaratishni o'z ichiga oladi.

- O'qish tezligini yaxshilash. Metakognitiv strategiyalardan foydalanish turli funktsional uslublar va janrlardagi matnlarda semantik bosqichlarni aniqlash ko'nikmalarini yaxshilashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Карпов А.А. Основные тенденции развития современного метакогнитивизма: методические указания. – Ярославль: ЯрГУ,
2. Flavell J.H. Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry // American Psychologist. – 1979. – № 34. – P. 906–911.
3. Flavell J.H. Metacognitive aspects of problem solving. The nature of intelligence, 1976